

התנועה האסלאמית בישראל

נחמן טל

שירותי בריאות, סעד ורווחה לציבור הערבי. ואכן התנועה האסלאמית הקימה שירותי חינוך, בריאות ורווחה לציבור הרחב, הרחיבה את שורותיה, בנתה מסגדים והגבירה את ההטפה האסלאמית ואת לימוד הקוראן. ב-1983 התמודדה התנועה לראשונה בבחירות לרשויות המקומיות, וכבשה את הראשות בשתי מועצות. בבחירות ב-1989 קיבלה את ראשותן של שש רשויות מקומיות, ובהן עיריית אום אל-פחם. על ההישג הזה חזרה גם בבחירות לרשויות המקומיות ב-1993 ובנובמבר 1998, ואף זכתה להישגים בנצרת וביישובים נוספים.

האידיאולוגיה והמבנה

האידיאולוגיה של התנועה האסלאמית זהה לזו של הזרם המרכזי של תנועת 'האחים המוסלמים', שהינה תנועת האם שלה. המטרה האסטרטגית שלה (כמו של כל התנועות האסלאמיות) היא לכונן "מדינת הלכה אסלאמית בפלסטין". התנועה נוהרת מהצגת המטרה הזאת בפומבי בתחומי מדינת ישראל. המבנה של התנועה האסלאמית בארץ מבוסס על תפיסת 'האחים המוסלמים'. המנגנון המרכזי הוא הדעוה (ההטפה), והוא מתחלק לאוסרות פתוחות ולאוסרות סגורות (אוסרה - משפחה; כשהכוונה היא לתא הבסיסי של התנועה). האוסרות הפתוחות קולטות את כלל החברים המצטרפים לתנועה ואילו לאוסרות הסגורות עוברים חברים ותיקים ונאמנים מאוד ובעלי פוטנציאל למנהיגות. האוסרה הסגורה פועלת מטבעה בחשאיות.

התנועה האסלאמית מכחישה את דבר קיומם של התאים החשאיים וייתכן, כי בסניפים רבים אין תאים כאלה בשל הסיכון הרב הכרוך בהפעלתם במדינת ישראל. אולם, אין ספק, כי במסגרת התנועה האסלאמית

ב"משולש", שכל אוכלוסייתו הינה מוסלמית סוניית. על החזרה אל חיק הדת השפיעו גם חוגים אסלאמיים בגדה המערבית וכן קשיים כלכליים.

הרוח החיה בתנועה האסלאמית, ומי שהיה למנהיגה הרוחני, היה השיח' עבדאללה נמר דרוויש מכפר קאסם. דרוויש ארגן ב-1979 עשרות חוזרים בתשובה במסגרת מחתרתית, שנקראה 'אוסרת אל-גיהאד' (משפחת הגיהאד).

ההתייחסות של ישראל לתנועה האסלאמית צריכה לבוא לידי ביטוי בטיפול ממלכתי-מערכתי כולל במגזר הערבי לצד המשך פעולתם השוטפת של גורמי הביטחון.

מטרת הקבוצה היתה לכונן "מדינה ערבית אסלאמית בפלסטין". חבריה אגרו נשק, שרפו שדות ורצחו באום אל-פחם ערבי, שנחשד על-ידם בשיתוף פעולה עם ישראל. המפקד הצבאי של הקבוצה היה פריד אבו מוח מבאקה אל-עירביה. במרס 1981 נחשפה ההתארגנות, אנשי הקבוצה נעצרו ונשפטו לתקופות מאסר שונות. הם שוחררו מן הכלא ב-1985 במסגרת עסקת חילופי השבויים שעשתה ישראל עם ארגונו של אחמד ג'יבריל.

בצאתו מן הכלא הפיק השיח' דרוויש לקחים מהעבר והגיע למסקנה, כי החלטתו לארגן מחתרת לשם קיום מצוות הג'יהאד נגד ישראל היתה לא שקולה וחסרת סיכויים מול עוצמתה של מדינת ישראל. הוא קבע, כי להבא תעסוק התנועה האסלאמית בפעילות חוקית, שבמרכזה הטפה וחינוך אסלאמיים ופיתוח של

בספטמבר 1999, סמוך לראש השנה, התפוצצו שתי מכוניות תופת – אחת בחיפה ואחת בטבריה – שגרמו לפציעתם של כמה עוברי אורח. חקירת זרועות הביטחון העלתה, כי הפיגועים האלה בוצעו על-ידי חוליה של ערבים ישראלים, שנמנו עם הפלג הצפוני הקיצוני בתנועה האסלאמית בישראל. בראש החוליה עמד אמאם צעיר, בוגר המכללה האסלאמית באום אל-פחם. הערבים הישראלים האלה גויסו על-ידי החמאס בגדה המערבית, והוטלה עליהם משימה להטמין מטעני נפץ באוטובוסים של אגד במטרה לבצע הרג המוני. ככל הנראה אירעה תקלה ומטעני הנפץ התפוצצו במכוניותיהם. הודות לכך נמנעו אסון כבד ופגיעה ביחסי יהודים וערבים בישראל. הפיגועים האלה בידי ערבים ילידי ישראל ואזרחיה זעזעו את דעת הקהל, והעלו על סדר היום הציבורי כמה שאלות הנוגעות לתנועה האסלאמית בישראל: האם התנועה האסלאמית מהווה סכנה לביטחון ישראל? האם בהמשך פעילותה יש כדי לסכן את מרקם היחסים העדין, שנבנה בעמל רב בין מדינת ישראל ובין אזרחיה הערבים? וכיצד צריכה ממשלת ישראל להתייחס לתנועה ולטפל בה? על השאלות האלה ואחרות אנסה להשיב במאמר הזה.

צעדים ראשונים

צמיחתה של התנועה האסלאמית בקרב ערביי ישראל קשורה בגל האסלאמי, שהחל במזרח-התיכון בסוף שנות ה-70 וקיבל תנופה ועידוד בעקבות הפיכת חומייני באיראן ב-1979. בתקופה הזאת הלכה והתרחבה בקרב ערביי ישראל, בייחוד בקרב הצעירים שבהם, תופעה של חזרה אל חיק האסלאם. הסיסמה "האסלאם הוא הפתרון", נקלטה היטב בקרב חוגים שונים של ערביי ישראל, בייחוד

יחסה של התנועה האסלאמית למדינת ישראל

מראשית קיומה היו בתנועה האסלאמית חילוקי דעות באשר ליחסה למדינת ישראל כמדינה יהודית ולגבי אופן פעילותה בה. הוויכוח התחדד כאשר הועלתה על סדר היום השאלה, האם ראוי ורצוי להשתתף בבחירות לכנסת. התהליך המדיני - שכלל את ועידת מדריד (אוקטובר 1991) ואת הסכם אוסלו (ספטמבר 1993) – הוסיף על המחלוקת משום שהאירועים האלה סימנו את תחילתו של הקרע העמוק בין הנהגת אש"ף לבין החמאס והגיהאד האסלאמי. על רקע חילוקי הדעות האלה התגבשו בתנועה האסלאמית שני מחנות. האחד, הפרגמטי, בראשותו של השיח' עבדאללה דרוויש, שגורס, כי לתנועה האסלאמית אין ברירה אלא להשתלב בחיים הפוליטיים במדינת ישראל ואף להשתתף בבחירות לכנסת, זאת במקביל להמשך פעילות ההטפה האסלאמית וכל הפעילויות האחרות של התנועה. דרוויש תמך גם בהסדר מדיני בין

הזאת מתבדלת הן ממוסדותיה של מדינת ישראל והן מאלה של החברה הערבית. קיימות שתי מכללות המכשירות אנשי דת אסלאמים (אִמָּאמים ודרשנים). האחת נמצאת באום אל-פחם ומנוהלת על-ידי התנועה האסלאמית, והשנייה נמצאת בבאקה אל-ערביה ושייכת למסדר הצופי ומוכרת על-ידי משרד החינוך. לתנועה יש עמותות שונות, שהחשובה שבהן היא עמותת אל-אקצא, אשר תפקידה לשמר ולהגן על אתרים מוסלמיים ברחבי הארץ, כמו מסגדים ובתי קברות.

הביטאון המרכזי של התנועה הינו צוות אל-חק ואל-חוריה (קול האמת והחירות), היוצא לאור באום אל-פחם, ובו מופיעים מדי פעם ביטויים אנטישמיים קשים בגנותם של היהודים ומדינת ישראל.

פעולותיה של התנועה האסלאמית ממומנות על-ידי כספים המגיעים מקרנות שונות בחו"ל, ופעילה יוצאים לעיתים לאסוף כספים מעבר לים. חברי התנועה ואוהדיה תורמים לה ביד נדיבה.

כתנועת בת של 'האחים המוסלמים' קיים חינוך לסודיות ולחשאיות. התפיסה הזאת מבוססת על אמרה מתקופתו של מייסד התנועה חסן אל-בנא: "ההטפה גלויה והארגון סודי". כלומר, מערכת ההטפה והחינוך האסלאמי גלויה מעצם טבעה, אולם, כל יתר מערכות התנועה ופעילותן הן סודיות ואין לשוחח עליהן עם זרים. הקמתם של תאים חשאיים הינה פועל יוצא של התפיסה הזאת, ולכן ניתן להניח, שגם בקרב התנועה האסלאמית בישראל קיימים תאים חשאיים. התפיסה החשאית מחזקת את המשמעת הפנימית ואת הנאמנות והצייתנות להנהגה. היא מעוררת את ההתנדבות לגיהאד ואת תחושתם של החברים במסגרות חשאיות, שהם "חיילים בצבא אללה".

התנועה האסלאמית בישראל הקימה מערכת חברתית-דתית ענפה. היא פעלה כך בראותה עצמה כחלופה לשלטונות ישראל, שהזניחו את המגזר הערבי ולא העניקו לו את השירותים הדרושים ברמה הנאותה. התנועה הקימה בשנים האחרונות בתי-ספר, גני ילדים ומרפאות, הגובים מחירים סמליים עבור שירותיהם, מסגדים המשמשים הן לתפילה והן כמרכזים קהילתיים, ספריות וחנויות ספרים, מועדוני ספורט וליגת כדורגל אסלאמית, הכוללת שלושים ושמונה קבוצות. התנועה האסלאמית מפעילה שירות אמבולנסים, רשתות רדיו וטלוויזיה פירטיות וכן מקיימת קורסים למחשבים. כך מנצלת התנועה הפונדמנטליסטית גם אמצעי טכנולוגיה חדישים, זאת במקביל לשלילת ערכיה של המודרניות מעל במות ההטפה והתעמולה. התנועה מפעילה אגודות המבוססות על עבודה התנדבותית, המגישות סעד וצדקה לתושבים נזקקים ומסייעות בפתרון בעיות דיור ופרנסה. באום אל-פחם ניתן לראות, כי המערכת

הפלג הקיצוני, בראשותו של ראיד צלחה, אינו מכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל וחותר, כאמור, לבדלנות מבחינות דתית-תרבותית וחברתית של המגזר הערבי.

ישראל ואש"ף, וזכה לתמיכה של ערפאת והזרם המרכזי באש"ף. לעומת זאת, המחנה השני, הרדיקלי והבדלני, בראשותם של שיחי ראיד צלחה, ראש עיריית אום אל-פחם וכמאל ח'טיב, מנהיג התנועה בגליל ותושב כפר כנא, דוגל בבדלנות דתית-תרבותית וחברתית של ערביי ישראל. לטענתם, אין כל סיבה, שהתנועה האסלאמית לא תשתתף בבחירות לרשויות המקומיות, שכן התנועה משרתת בכך את חבריה הערבים על-פי דרכה והבנתה. כמו כן, ראשי הערים האסלאמים הנבחרים לרשויות המקומיות אינם חייבים להישבע אמונים למדינת ישראל. נוסף על כך, מנהיגי הפלג הקיצוני הדגישו, כי ברשויות המקומיות ניתנת להם הזדמנות להגשים את התורה האסלאמית בתוקף סמכותם להוציא צווים ותקנות, האוסרים על מכירה של משקאות אלכוהוליים ושתייתם ולכפות הפרדה בין בנים ובנות

במערכת החינוך. ומעל לכול, ברשויות המקומיות יכולים הפעילים האסלאמים להגביר את האסלאמיזציה של החברה באמצעות ההטפה והחינוך. עם זאת, טענו ראשי הפלג הקיצוני, שלתנועה האסלאמית אסור להשתתף בבחירות לכנסת, שכן כל נבחר חייב להישבע אמונים למדינת ישראל, מדינתו של העם היהודי; שבועה כזאת הינה בבחינת הכרה במדינת ישראל כמדינה יהודית ובזכותם של היהודים להמשיך לשלוט באדמת פלסטין, שהינה אדמת הקדש (וקף) אסלאמית, אשר אותה יש לשחרר בגיהאד.

השיחי דרוויש, שתמך כאמור בהשתתפות בבחירות, טען, כי הדבר יחזק את התנועה האסלאמית מבחינות פוליטית וכלכלית וכן את מעמדה במגזר הערבי. במהלך הוויכוחים הנוקבים בין הצדדים פעל כל צד להשיג פסקי הלכה ממנהיגים בכירים בעולם המוסלמי, כדי לחזק את טיעונו. בסופו של דבר הכריע שיחי דרוויש בעד הליכה לבחירות של 1996. החלטות הביאה להיווצרותם של שני פלגים בתנועה אף כי עד כה לא הוכרז באופן רשמי על פילוג.

הפלג של דרוויש השתלב ברשימה הערבית המאוחדת (רע"ם) יחד עם המפלגה הדמוקרטית הערבית (מד"ע) של ח"כ עבד אל-והב דראושה. רע"ם זכתה בבחירות 1996 בארבעה מנדטים, מהם שניים מהפלג האסלאמי. בבחירות שנערכו במאי 1999 זכתה רע"ם בחמישה מנדטים, שניים מהם – ח"כ עבד אל מאלכ דהאמשה וח"כ תאופיק ח'טיב – נמנים עם הפלג של השיחי דרוויש בתנועה האסלאמית. מעמדו של הפלג של שיחי דרוויש חזק בעיקר במשולש ובנגב, ואילו מעמדו של הפלג הרדיקלי, בראשותו של השיחי ראיד צלחה, חזק בוואדי ערה ובגליל.

העיתון צאות אל-חק ואל-חוריה נותר בשליטת הפלג הצפוני הקיצוני, והפלג הפרגמטי

מפיץ ב"משולש" את העיתון שלו – אל-מית'אק (אמנה, ברית)

הפלג הקיצוני אינו מסתיר את העובדה, שאינו מכיר במדינת ישראל, ולפיכך סירב להשתלב בתהליך הפוליטי עם כלל המגזר הערבי. לגישה הזאת ולחיתירתו לבדלנות מבחינות דתית-תרבותית וחברתית של המגזר הערבי יש השפעה שלילית על המשך מגמת ההשתלבות של ערביי ישראל במדינת ישראל. מטרתו של הפלג הקיצוני היא להקים מדינת הלכה אסלאמית; המבנה ושיטת הפעולה שלו מעוררים בעיות נוספות, המחייבות התייחסות הן של השלטונות והן של הציבור הערבי.

הבעיה הראשונה היא הטרור. ערביי ישראל כמעט שלא היו מעורבים בטרור. בכל שנות קיום המדינה התגלו בקרבם מקרים בודדים בלבד, ואלה גונו מייד על-ידי הציבור הערבי. גישתם זו של ערביי ישראל נובעת מתוך ראייה מפוכחת, שעיסוק בטרור יהרוס את מרקם היחסים המיוחד שנבנה ביניהם לבין מדינת ישראל, ויפגע בהישגים החברתיים והכלכליים, שאליהם הגיעו בעמל רב. עם זאת, בעשור האחרון בוצעו שלושה פיגועי טרור על-ידי אנשי התנועה האסלאמית, בעיקר הפלג הקיצוני שלה: רצח חיילי הנח"ל ליד קיבוץ גלעד ב-1992, רצח זוג המטיילים הישראלים ביער מגידו באוגוסט 1999, ופיצוץ מכוניות התופת בטבריה ובחיפה בספטמבר 1999. ניתן להניח, כי המחבלים שביצעו את הפיגועים הללו לא נשלחו על-ידי התנועה האסלאמית. ניתן גם לשער, שהנהגת התנועה היתה מונעת מהאנשים האלה מלבצע את זממם אילו ידעה על כך מראש, מתוך מגמה למנוע פגיעה בתנועה. עם זאת, אי-אפשר לשחרר את התנועה האסלאמית מאחריות לפיגועים מכמה סיבות. הסיבה הראשונה היא, שההזדהות הפומבית של מנהיגי הפלג הקיצוני עם החמאס

הפלג המתון, שעם מנהיגיו נמנה עבדאללה נמר דרוויש מכפר קאסם, הפיק את הלקחים מניסיונו הכושל בעבר להתארגן לג'האד נגד ישראל, והגיע למסקנה, שאין מנוס מהשתלבות בחיים הפוליטיים בישראל ובלבד שיתאפשר למוסלמים לשמור על זהותם הדתית.

וכאשר נבצר מהם הדבר החליטו להתחיל את הג'האד במחנה הנח"ל.

לכאורה, ההטפות והדרשות אינן דברי הסתה, והן אינן מנוגדות לחוק במדינת ישראל. לשם השוואה, במצרים ובירדן קיים חוק ברור נגד התופעה הזו ונוקטים בהן צעדים חמורים נגד אַמאמים ודרשנים, העוברים על חוק הדרשות. בישראל אין חוק כזה, וספק אם ממשלה כלשהי תיזום תחיקה בתחום הזה.

עד היום השפיעו התופעות האלה על בודדים בלבד ללכת בדרך החתרנות והטרור. ואולם בהמשך האידוקטרינציה האסלאמית – שיש בה ביטויי שטנה כלפי היהודים והיהדות וגילויי הסתה נגדם תוך דימוים לצלבנים – טמון פוטנציאל להתארגנות של בדלנות, חתרנות וטרור.

אנשיו לעזה, כדי לברך את השיח' אחמד יאסין, מנהיג החמאס, עם שובו לביתו באוקטובר 1997 לאחר שחרורו מן הכלא בישראל.

סיבה נוספת לאחריותה של התנועה האסלאמית לפיגועים בישראל היא ההטפה הרצופה המתקיימת במסגדים, בייחוד בדרשות יום שישי, שבהן יש הסתה ישירה ועקיפה נגד ישראל. בדרשות רבות מעלים הדרשנים את ערכו של הג'האד ואת חשיבותו לשחרור האדמה האסלאמית מעול זרים. כמו כן מזכירים שוב ושוב את הניצחון האסלאמי על הצלבנים.

ראשי הפלג הקיצוני ופעיליו חוזרים ומצהירים, כי "מסגד אל-אקצא בסכנה". את הסיסמה הזאת הם הניפו בארבע השנים האחרונות, מדי שנה, בכנסים אסלאמיים המוניים באום-אל-פחם, והיא תלויה דרך קבע באיצטדיון הכדורגל בעיר.

השיח' ראיד מגייס בשנים האחרונות מתנדבים מוסלמים "להצלת מסגד אל-אקצא". במסגרת הזאת פעלו אנשי הפלג הקיצוני לשיקום "אורות שלמה" במתחם הר הבית, המכונה על-ידם "מסגד מרואן" (על שמו של אחד הח'ליפים מבית אומייה). הפעולות הללו של השיח' ראיד ואנשיו גורמות למתיחות רבה בין יהודים וערבים ובין שלטונות ישראל והרשות הפלסטינית. ציבור המאמינים ששומע ורואה את הדברים, מבין בנקל שהזרים השולטים על אדמה אסלאמית, והצלבנים בתקופה הנוכחית המסכנים את מסגד אל אקצא, אלו הם הישראלים. והדברים מחלחלים ומשפיעים עליהם.

מבצעי הרצח במחנה הנח"ל ליד קיבוץ גלעד מסרו בחקירתם, כי הושפעו מן ההטפה האסלאמית והחליטו לקיים את חובת הג'האד באופן אישי. הם ניסו להגיע לאפגניסטן "כדי להצטרף ללוחמי הג'האד נגד הסובייטים"

— כפי שבאה לידי ביטוי בהצהרותיהם בכנסים ובדרשות במסגדים — כמוה כהזדהות עם פעולות הטרור של החמאס. תנועת החמאס מפעילה נגד ישראל טרור אכזרי, קשה ושונה מבחינת מניעיו מן הטרור האסלאמי המופעל נגד המשטרים השונים במדינות ערב. למשל, הקנאים המוסלמים פועלים לסילוקם של שליטי מצרים ואלג'יריה משום שהם רואים בהם שלטון כופר וסוטה מן האסלאם למרות היותם ערבים-מוסלמים, ואילו את ישראל הם תופסים כמקום היחיד בעולם, שבו אדמה אסלאמית נתונה לשלטון זר. לדעתם, האדמה הזאת היא אדמת הקדש (וקף) שחייבת להיות בבעלות אסלאמית על-פי קביעה מן השמים, ולכן המאבק האסלאמי בישראל קיבל עדיפות עליונה. המאבק נתפס כצודק וכדחוף, והוא מקדש את כל האמצעים, כולל פעולות התאבדות (שאינן מבוצעות במסגרת הטרור האסלאמי במצרים). מנהיגי הפלג הדרומי גינו בחריפות את פעולות ההתאבדות, והשיח' דרוויש כינה את שולחי המתאבדים "פושעים". לעומת זאת, ראשי הפלג הצפוני הקיצוני גילו "הבנה" למניעים של מבצעי הפיגועים, והדבר בא לידי ביטוי בעיתון צאות אל-חק ואל-חוריה.

אנשי הפלג הקיצוני מקיימים קשרים עם החמאס בשטחים. ד"ר סלימאן אעיבאריה, פעיל הפלג הזה מאום אל-פחם, נעצר לא אחת בעבר בשל קיום קשרים כספיים עם החמאס: השיח' ראיד צלאח, מנהיג הפלג הקיצוני, הוא חבר בחבר הנאמנים של האוניברסיטה האסלאמית בעזה, שהינה המעוז החשוב ביותר מבחינות ארגונית וחינוכית של החמאס. השיח' ראיד מיהר לירדן, בראש משלחת, כדי לברך את בכיר החמאס ח'אלד משעל לאחר שניצל מניסיון ההתנקשות בחייו על ידי המוסד הישראלי בספטמבר 1997. כמו כן יצא עם

מסקנות והמלצות

שלטונות ישראל נקטו בעבר צעדים מנהליים גם נגד פעילים אסלאמיים, כמו מעצרים מנהליים, בדיקת החשבונות והמקורות הכספיים של התנועה, חיפושים במשרדיה וסגירה זמנית של ביטאונים. הצעדים האלה ננקטים משום שלא ניתן לעבור לסדר היום על דברי הסתה קשים נגד המדינה, היהדות והיהודים וכן בשל העדרם של חוקים אפקטיביים למניעת הסתה. אולם, בצעדים האלה אין כדי להרתיע את התנועה האסלאמית, שכן זו תמצא תמיד דרכים מתוחכמות יותר להשמיע את קולה.

ההתייחסות של ישראל לתנועה האסלאמית צריכה לבוא לידי ביטוי בטיפול ממלכתי-מערכתי כולל במגזר הערבי לצד המשך פעולתם השוטפת של גורמי הביטחון, שתפקידם לגלות פעילות של חתרנות וטרור ולסכלה. הטיפול המערכתי צריך להתבסס על ההנחה, שרובם של ערביי ישראל חותרים להשתלבות במדינה מתוך השלמה עם ציונה כמדינה יהודית. אולם, גם אלה המצדדים בהשתלבות אינם גורסים, שעל הערבים להיטמע בתוך ישראל. הם סבורים, שעל ערביי ישראל לשמור על ייחודם ולתבוע מממשלת ישראל שוויון הזדמנויות ביחס לאזרחים היהודים; השוויון הזה צריך להיות בתקציבי הפיתוח, ברשויות המקומיות, בחינוך וביתר תחומי החיים. סגירת הפערים וקידום טכנולוגי של המגזר הערבי יגבירו את המודרניזציה במגזר הזה, תהליך שהוא לצנינים בעיני התנועה האסלאמית, שכן המודרניזציה תשמיט את הבסיס לפעילותה.

תשומת לב מיוחדת יש להקדיש לבדואים בנגב, לחדש בו את הסדר הקרקעות, ליישבם ביישובי קבע, לצמצם את האבטלה הגואה

בקרבתם ולהשקיע בבניית כיתות לימוד ובמתן שירותי סעד ורווחה. בנגב נדרשת השקעת משאבים רבים כדי לעצור את הסחף לטובת התנועה האסלאמית - קרוב ל-70% מן האוכלוסייה הבדואית הצביעו בבחירות האחרונות לכנסת עבור מועמדי התנועה האסלאמית. כל ממשלות ישראל לא פעלו כראוי לסגירת הפערים, ובכך הגבירו את הניכור מן המדינה גם בקרב תומכי מגמת ההשתלבות וחיזקו את ראיית התנועה האסלאמית כחלופה לרשויות השלטון.

יש לעשות הבחנה בין שני פלגי התנועה האסלאמית. הפלג הקיצוני, בראשותו של ראיד צלאח, אינו מכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל וחותר, כאמור, לבדלנות מבחינות דתית-תרבותית וחברתית של המגזר הערבי. כאשר התקיים הוויכוח הנוקב בתוך התנועה האסלאמית לגבי השאלה, האם ראוי להשתתף בבחירות לכנסת, פנו מנהיגי הפלג הקיצוני - ראיד צלאח וכמאל ח'טיב - לשאול בעצתו של השיח' ד"ר יוסף אל-קרדאוי במפרץ הפרסי, וזה הוציא פסק הלכה, האוסר על השתלבות בחיים הפוליטיים בישראל. החלטתו של קרדאוי נבעה מההשקפה, שמדינת ישראל אינה לגיטימית בעיניו, וזו גם השקפתם של אנשי הפלג הקיצוני שקיבלו את פסיקתו. קרדאוי הוציא גם את פסקי ההלכה, שהכשירו את פיגועי ההתאבדות נגד ישראל.

לעומת זאת, הפלג המתון, שעם מנהיגיו נמנה עבדאללה נמר דרוויש מכפר קאסם, הפיק את הלקחים מניסיונו הכושל בעבר להתארגן לגיהאד נגד ישראל, והגיע למסקנה, שאין מנוס מהשתלבות בחיים הפוליטיים בישראל ובלבד שיתאפשר למוסלמים לשמור על זהותם הדתית.

הציבור הערבי בישראל, שרובו תומך,

כאמור, במגמת ההשתלבות, חייב להיות מודע לסיכונים הטמונים בפלג הקיצוני לעתיד השתלבותם בישראל. בהקשר הזה יש להצטער על כך, שההנהגה של ערביי ישראל (ועדת המעקב העליונה) הפגינה סולידריות עם התנועה האסלאמית לנוכח החלטת ממשלת ישראל על נקיטת צעדים (שהיו מתונים למדי) נגד התנועה בתגובה לניסיון הפיגועים בטבריה ובחיפה בספטמבר 1999. ניתן היה לצפות, שההנהגה הערבית תנצל את האירוע החמור להעברת מסר ברור לדור הערבי הצעיר להתנער מן הפלג האסלאמי הקיצוני, המסכן את מרקם היחסים העדין עם מדינת ישראל. גינוי חריף וחד-משמעי בפומבי של יוזמי הפיגועים הללו ושל אלה שניסו לבצעם נשמע מפיו של עבדאללה נמר דרוויש, שכיהן אותם "פושעים". על מדינת ישראל לגייס את הציבור הערבי לבלימת הפלג הקיצוני. היא תוכל לעשות כן אם תפעל ביתר נחישות וברציפות להגברת השוויון בין ערבים ויהודים במדינה, דבר שיחזק את רוב הציבור הערבי התומך במגמת ההשתלבות ויחליש את כוחה של התנועה האסלאמית. גם לתהליך השלום יש קשר לכוחה של התנועה הזאת. כשלון התהליך המדיני יחזק את החמאס ואת הפלג הקיצוני בראשותו של ראיד צלאח, ואילו הצלחת התהליך תחזק את רוב הציבור הערבי המצדד בהשתלבות.

מדיניותה של ישראל כלפי התנועה האסלאמית חייבת להיות אפוא מערכתית וכוללת ולא נקודתית. האסלאם הקיצוני בישראל, כמו בכל העולם הערבי, אינו רק תנועה דתית פוליטית. מקורו במצוקה כלכלית, בפערים חברתיים ובחוסר אמון כלפי מערכת השלטון. בכל אלה מדינת ישראל יכולה וצריכה לטפל.